

SOSYAL BİLGİLER

2.ÜNİTE: KÜLTÜR VE MİRAS-1

Destan ve Yazıtlarda Türkler

Türklerin İlk Yurdu

Türklerin bilinen ilk yurdu **Orta Asya'dır**. Orta Asya batıda Hazar Denizi, doğuda Kingan Dağları, kuzeyde Altay Dağları, güneyde ise Tibet Platosu ve Hindukuş Dağları arasında yer alır.

Türk Adının Anlamı

Genel olarak Türk adı **güçlü, kuvvetli** olarak kabul edilmektedir. Ayrıca **törelî, türelî** anlamlarına da gelir. Türk adına ilk kez Çin kaynaklarında rastlanır. Ayrıca Arap, Bizans, İran, Hint kaynaklarında da geçer.

Türkler İslamiyetten önce birçok devlet kurmuşlardır. Bunlardan bazıları **Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Hazarlar, Avarlar, Türkişler, Kırgızlardır**.

Orta Asya'dan Yapılan Göçlerin Nedenleri

- Kuraklık,
- Otlakların daralması,
- Nüfusun artması,
- Boylar arası mücadele,
- Hayvan hastalıkları,
- Dış baskılar,
- Cihan hakimiyeti isteği,
- Bağımsız yaşama arzusu,

Yapılan göçler sonucunda Türkler geniş bir coğrafyaya yayıldılar. Bunda en önemli etken At'ı kullanmalarıdır.

Orta Asya'dan Yapılan Göçlerin Sonuçları

- Göç edilen yerlerde Türkler yeni devletler kurdular.
- Farklı kültürler ile etkileşime geçtiler.
- Bazı Türkler milli kimliklerini kaybettiler.

Orta Asya'da Kurulan İlk Türk Devletleri

İskitler (Sakalar)

- Tarihte bilinen **ilk Türk topluluğudur**.
- **Alp Er Tunga** önemli hükümdarlarıdır.
- **Şu ve Alp Er Tunga** destanları önemli edebi eserlerindendir.

Türk tarihinde ilk kadın hükümdar İskitlerde **Tomris Hatun'dur**.

Asya Hun Devleti (M.Ö 220- M.S 216)

- Tarihte **bilinen ilk Türk devletidir**.
- Ötüken başkentleridir.
- Kurucusu **Teoman'dır**.
- En önemli hükümdarları **Mete Han'dır**.
- Mete Han orduda ilk kez **"Onluk Sistemi"** uygulamıştır. Bu sistem ilk düzenli ordu teşkilatıdır ve günümüzde hala kullanılmaktadır.
- Çinliler ile **İpek Yolu** için mücadele etmişlerdir.
- Doğu Batı şeklinde yönetilmişlerdir.

- Mete Han, Orta Asya'da siyasi hâkimiyeti sağladıktan sonra Çin topraklarına doğru akınlara başlamıştır.
- Çinliler, Türk akınlarını durdurabilmek için **Çin Seddi'ni** yapmışlardır. Mete Han, Çin Seddi'ni kolayca aşarak Çin imparatorunu yıllık vergiye bağlamıştır.

Çin Seddi

- **Oğuz Kağan destanı** en önemli destanlarıdır.
- **Konargöçer (göçebe)** bir hayat sürmüşlerdir.
- Mete Han'ın ölümünden sonra devlet zayıflayarak iki ayrıldı. Daha sonra Çinliler tarafından yıkıldı.

Kavimler Göçü (375)

Asya Hun Devleti yıkıldıktan sonra bölgede yaşayan Türkler nüfus artışı, dış baskılar ve ekonomik nedenler ile batıya doğru göç etmişlerdir. Bu göç birçok kavmi yerinden etmiştir. Türklerden kaçan barbar kavimler(Ostrogot, Vizigot, Vandallar) Roma İmparatorluğu topraklarına girmiştir. Tarihte bu büyük göç olayına **Kavimler Göçü** denir.

Kavimler Göçü Sonuçları

- Günümüz Avrupa milletlerinin temeli atıldı.
- Avrupa Hun Devleti kuruldu.
- Roma imparatorluğu ikiye ayrıldı.
- İlk çağ kapandı, Orta çağ başladı.

Hun sanatının temeli konargöçer yaşam tarzına dayandığı için taşınabilir özellik gösterir. Bu nedenle yerleşik hayata özgü olan tapınak, saray, kale gibi sanat yapılarına Hun sanatında pek rastlanmaz. Bunun yerine yaşadıkları göçebe hayata uygun ama estetik değeri yüksek eşyalar yaparak kullanmışlardır.

Bugün askerlerimizin rütbesini omuzlarındaki apoletlerinden anlarız. Hun Türklerinde ise kemer tokalarından anlaşıyordu.

Avrupa Hun Devleti (375-469)

- Kurucusu **Balamir Kağan'dır**.
- En önemli hükümdarları **Atilla'dır**.
- Bizans ile mücadele edilmiştir.
- Avrupa'da kurulan ilk Türk devletidir.
- Avrupa'ya Türk kültürünü tanıtmıştır.

1.Göktürk (Köktürk) Devleti (552-630)

- Bumin Kağan tarafından Ötüken merkezli olarak kurulmuştur.
- **Türk adı ile kurulan ilk Türk** devletidir.
- En parlak dönemi **Mukan Kağan** dönemidir.
- **Ergenekon destanı** önemli edebi eserleridir.
- Mukan Kağan'ın ölümünden sonra devlet Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Dış baskılar ve veraset sisteminden dolayı devlet yıkıldı.

Göktürkler Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir.

2.Göktürk (Kutluk) Devleti (682-744)

- **İlteriş Kağan** (Kutluk) tarafından kurulmuştur.
- Türk tarihinde ilk bağımsızlık mücadelesini vermişler. (Kürşad Ayaklanması)
- En önemli yöneticileri İlteriş Kağan, Bilge Kağan, Kül Tigin, Tonyukuk ve Kapkan Kağan'dır.
- **Bozkurt destanı** en önemli edebi eserleridir.
- **Göktürk alfabesini** kullanmışlardır.
- Türklerin ilk yazılı eserleri olan **Orhun Abidelerini** dikmişlerdir.
- Uygurların baskıları sonucu yıkıldılar.

Orhun Abideleri

Bilge Kağan, Vezir Tonyukuk, Kültigin adına düzenlenmiş kitabelerdir.

Türk adının geçtiği ilk eserdir.

Türk halkına birtakım bilgiler verilmiştir.

Orhun Abideleri

GÖKTÜRK (ORHUN) KİTABELERİ

Tonyukuk (725)

Kültigin (732)

Bilge Kağan (735)

Uygurlar (744-840)

- **Kutluk Bilge Kül Kağan** tarafından kurulmuştur.
- Karabalsagun devletin başkentidir.
- **Yerleşik hayata geçen ilk Türk** devletidir. Bu sebeple saray, tapınak gibi kalıcı eserler yaptılar.
- **Göç ve Türeyiş destanları** vardır.
- **Kağıt ve matbaayı kullanan ilk Türk** devletidir.
- **Mani dinini kabul ettiler.** Mani dinine göre hayvansal gıdaların tüketilmesi yasaktı. Uygurlar bitkisel gıda tüketmek için toprağı ekip biçmeye başladılar. Bu yüzden Uygurlar, yerleşik hayata alışmış ve savaşçı özelliklerini yitirmeye başlamışlardır.
- **Uygur alfabesini** kullandılar. (18 Harfli)
- **Din değiştiren ilk Türk** devletidir.
- **Minyatür** sanatının öncüsü kabul edilirler.
- 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılmıştır.

İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

Orta Asya'nın coğrafi özellikleri, **bozkır kültürünün** ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bozkır kültürü, Türkler arasındaki sosyal ve ekonomik yapıyı şekillendiren temel faktördür. Doğaya karşı verilen mücadele Türklere sosyal, siyasi, askerî yetenekler kazandırmıştır. Bu sayede Orta Asya, dünya tarihinin büyük cihangirlerinin vatanı olmuştur. İlk Türk devletleri coğrafyanın etkisinden dolayı **göçebe bir yaşam tarzını** benimsemişlerdir. Mevsim şartlarına göre yer değiştirmişlerdir.

Göçebe yaşam tarzından dolayı daha çok **hayvancılık** ile uğraşmışlardır. Uygurların yerleşik hayata geçmesi ile **tarım** önemli bir ekonomik kaynak olmuştur.

Halı, konargöçer yaşam tarzının vazgeçilmez eşyasıdır. Halı dokumacılığı, Türklerin dünya medeniyetine bir armağanı olarak kabul edilmiştir. **Halı ilk kez Hunlar tarafından koyun yününden dokunarak kullanılmıştır. Dokumacılık Türklerde gelişmiştir.**

Pazırık kurganında bulunan ilk Türk Halısı

Pazırık Kurganı'nda çıkan halı, en eski düğüm tekniği ile dokunmuş halı olarak kabul edilir. Halıda bozkır kültürüne ait hayvan figürleri ve Hun Gülü adı verilen çiçek görseli kullanılmıştır. Teknik ve estetiğin yaşam koşulları ile bir araya geldiği eşsiz bir eserdir.

İlk Türk devletlerinde hukukun temelinin ve kaynağını geleneklerden alan sözlü hukuk kuralları denilen **"töre"** oluşturmuştu. Töre; sosyal düzeni sağlayan örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerlerden beslenerek ortaya çıkmıştır. Töre; **adalet, eşitlik ve iyiliğe** dayanırdı. Töreye kağan bile uymak zorundaydı. Töre aynı zamanda devletin devamlılığı için de önemli idi.

Sürekli hareket hâlinde bulunan Türk toplumunda aile ve **soy birliği** ön plandaydı. Sınırlı otlakları kullanma mecburiyeti aile ve grup ilişkilerini güçlendirmişti. Toplumun en küçük birimi aile idi. **Aileler sülaleleri, sülaleler boyları, boylar milleti, millet de devleti oluştururdu.**

Aile (oğuş)
Sülale (uruğ)
Boy (aşiret)
Budun (millet)
İl (devlet)

Türklerde devleti yönetme yetkisinin kağana, **Gök Tanrı** tarafından verildiğine inanılırdı. Dolayısıyla Türklerde gücün kaynağı ilahidir. Ülkeyi yönetme yetkisinin tanrı tarafından verilmesine **Kut inancı** denirdi. Kut yetkisi babadan oğula geçerdi. Bu durum taht kavgalarının çıkmasına neden olmuştur.

Kut inancının yönetimde **olumlu ve olumsuz** etkileri olmuştur. Yönetme yetkisinin ilahi kaynaklı olması yönetimi güçlendirmiş, aynı zamanda bu yetkinin tüm ailede olması taht kavgalarına neden olmuştur.

Türk devletlerinde hükümdarlara; **şanyü, tanhu, han, hakan, yabgu, ilteber, idikut, erkin ve kağan** gibi unvanlar verilmişti. Hunlardan itibaren Türklerde bazı hükümdarlık sembolleri de görülmektedir. Bunlar; **taht, davul, otağ, kotuz, tuğ ve yaydır.** Kağan ülkeyi idare eder, töre koyabilir ve gerektiğinde yargılama da yapabiliirdi.

İlk Türk devletlerinde ülkenin yönetimi, kolaylık sağlamak amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. **İkili teşkilatlanma** denilen bu sistemde, daima bir tarafın hâkimiyet üstünlüğü tanınmıştır. Buna göre kağan, doğuda otururken batının yönetimi hükümdar ailesinden önde gelen bir kişiye, genelde kağanın kardeşine bırakmıştır. Batı'daki yabgu unvanlı yönetici, Doğu'daki kağana bağlı olarak töre hükümlerini yürütmüştür.

Ülke hükümdar ve ailesinin ortak malıydı. **Veraset sistemine** göre kağanın bütün çocuklarının tahta çıkma hakkı vardır. Bu durum devletin kısa sürede yıkılmasına taht kavgalarının çıkmasına neden olmuştur.

İlk Türk devletlerinde devlet meseleleri **Kurultay (Toy-Kengeş)** adı verilen mecliste yapılırdı. Bu meclise Kağan başkanlık ederdi. Hatun, boy beyleri katılırdı. Kurultay devlet meseleleri ile ilgili toplanırdı. Kurultay da son söz Kağan'a aitti. Bu özelliği ile danışma meclisidir.

Kağan'ın eşine **Hatun (Katun)** denirdi. Hatun kurultay toplantılarına katılırdı. Bu sebeple kadınlar ülke yönetiminde söz sahibiydi.

İlk Türk devletlerinde **ahiret inancı** bulunmakta idi. Ölümünden sonraki yaşama inanmışlar, ölüleri **kurgan** adı verilen mezarlara değerli eşyaları ile birlikte gömmüşlerdir. **Yuğ** adı verilen cenaze törenleri düzenlemişlerdir.

Kurgan: Oda şeklinde yapılan mezarlara verilen isimdir.

Eski Türk devletlerinde cennet-cehennem inancı da bulunmaktadır. **Cennete Ucmağ, Cehenneme ise Tamu** denirdi.

Mezarların başına **Balbal** adı verilen mezar taşları dikerlerdi. Bir kişinin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısı kadar ölünce mezarının başına Balbal dikilirdi.

Balbal

İlk Türk devletlerinde **Gök tanrı** inancı hakimdi. Bu inanışa göre tanrı her yerededir. Ayrıca **Şamanizm** de inanılan bir diğer inanç sistemidir. Uygurlar ile birlikte **Budizm ve Maniheizme** de inanılmıştır. Din adamlarına **Şaman, Kam ya da Baksı** denirdi. **Sagu** cenaze törenlerinde yapılan ağıtlardır. **Sav** atasözü demektir.

İlk Türk devletlerinde **ordu millet** anlayışı hakimdi. Herkes kadın erkek asker sayılırdı. Ok, yay, kılıç önemli savaş aletleri idi. Türk ordusu, ücretli askerlerden değil her an savaşabilecek durumda olan süvarilerden kurulmuştur. Örneğin Hunlar, çocuklarını daha küçük yaşlarda biniciliğe alıştırmıştır. Gençlik çağına geldiklerinde mükemmel binici olan bu çocuklar, böylece atlı savaş usullerini çok iyi uygulamıştır. **Tarihte düzenli ilk Türk ordusunu Mete Han MÖ 209'da kurmuştur.** Mete Han'ın ordusunda, 10 000 atlıdan oluşan en büyük birlik "tümen" olarak adlandırılmıştır. Tümenler binlere, binler yüzlere, yüzler onlara ayrılmış, her birinin başına tümen başı, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı rütbelerine sahip komutanlar görevlendirilmiştir. Mete Han'ın kurduğu bu sisteme "onlu teşkilat" adı verilmiştir. Onlu teşkilat, günümüze kadar hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelenmiştir. At savaş aracı olarak kullanılmıştır.

Yiyecekleri; kurutulmuş et, pastırma, et tozu gibi farklı şekillerde muhafaza ederek tükettikleri bilinen Türkler, tarihte ilk defa konserve yapan millettir.

Pantolon, ceket, çizme de Türkler tarafından bulunan yiyeceklerdir.

Türkler teşkilatçı bir yapıya sahip olduklarından yıkılan bir devletin yerine hemen yenisini kurabiliyordu. Türklerin birçok devlet kurmalarında ve ayrı siyasal varlıklar altında yaşamalarında **bağımsız yaşamaya** düşkün olmaları etkili olmuştur.

Türk Destanları

Asya Hun Devleti- Oğuz Kağan Destanı

Göktürk Devleti- Ergenekon ve Bozkurt Destanı

Uygur Devleti- Türeyiş ve Göç Destanı

Kırgızlar- Manas Destanı

İskitler(Saka)-Alper Tunga